

Als een herder zal Hij zijn kudde wijden

Kerstmis 2019 - Viering van Woord, gebed en zang - Dominicuskerk Utrecht

Welkom en inleiding

'Licht. Woord. Antwoord. De stilte is doorbroken.'

Wij zijn hier bij elkaar in de Naam van de Vader, de Zoon en de heilige Geest. Dat de genade van de Gezalfde Jezus, de liefde van God en de gemeenschap van de heilige Geest ons mogen omvatten en doordringen.

Het is nacht, daar lijkt weinig twijfel over mogelijk. Goede avond en hartelijk welkom in deze nacht, waar u ook vandaan komt en hoe je hier ook zit. Wat het ook verder nog is, het is nacht.

Ik bedoel niet het tijdstip: tien uur in de avond is voor de meeste van ons geen nacht. Maar het is echt donker. Kunt u zich heugen dat eerder zoveel groepen Nederlanders opstonden en met een duidelijkheid die weinig te wensen overlaat om het hardst riepen dat zij zich niet gezien voelen, verwaarloosd? Kun jij je herinneren dat er zoveel overeenstemming was over het feit dat er grote problemen zijn en welke dat zijn – het klimaat, de zorg, het onderwijs, de woningbouw, de integratie – en dat er tegelijkertijd zo weinig zicht was op oplossingen? Het is nacht. Weet u een eerder tijdstip dat er zoveel mensen, juist ook jonge mensen, letterlijk ziek werden van de manier waarop wij ons leven organiseren en van de eisen die wij elkaar en onszelf opleggen, en dat niemand lijkt te weten wat daaraan te doen valt. Het is nacht. Kun jij een eerder moment bedenken dat er internationaal zozeer de confrontatie werd gezocht en zozeer werd gedacht dat dit ons vooruit kan helpen.

En zo kan ik nog wel even doorgaan, het is werkelijk diepe nacht.

Het is natuurlijk allemaal niet nieuw en het is zeker al eens erger geweest en er zijn grote groepen mensen die er veel meer last van hebben dan de meeste van ons. Maar het voelt alsof we collectief in het duister tasten, in ieder geval voor mij. 'Als blinden tasten wij langs de muur', zegt de profeet Jesaja, 'tastend als mensen zonder ogen. Wij struikelen op klaarlichte dag, in de bloei van ons leven zijn wij als doden' (Jes. 59,10). En dan heb ik het nog niet gehad over wat er met ons persoonlijk gebeurd kan zijn, met familie en vrienden, met kinderen en kleinkinderen, nog niet gesproken over verlies van gezondheid en verlies van zin, hoop, perspectief. Ik had het nog niet over scheiding en eenzaamheid over ziekte en dood – ook in ons eigen bestaan kan het nacht zijn.

Je kunt proberen de nacht te verdringen. Misschien dacht u zelfs wel, net: hé, Borgman, het is wel kerstmis! Kerstmis dreigt een *feel good*-feest te worden, gordijnen dicht en kaarsjes aan, veilig onder elkaar. Maar kerstmis *is* het feest van het realisme, het feest van het duister onder ogen zien omdat het ware licht te midden van dat duister schijnt. Het is het feest van het verlangen, verlangen naar vrede en naar liefde en naar gemeenschap, in het besef dat we dit verlangen op eigen kracht niet kunnen realiseren, maar dat wij met dit verlangen ook niet alleen gelaten zijn en het dus ook niet alleen hoeven te doen. Het is het feest van reikhalzend uitzien naar leiderschap en voorgangerschap, in herinnering en verwachting dat God heel anders leidt is dan wij zouden bedenken. Gods kracht is verborgen in zwakte, Gods aanwezigheid laat zich gemakkelijk over het hoofd zien en is verborgen in de marges van wat wij in het centrum zetten, waar wij spontaan onze blik op richten.

Vieren wij dit feest dus door onszelf te plaatsen in de ruimte van deze goddelijke

aanwezigheid, middenin de nacht en met alles wat wij bij ons dragen, aan zorgen en aan verlangen. En openen wij ons voor wat wij te horen krijgen in deze nacht van droom en van verlangen, waarin de hemel open gaat en de aarde nieuw leven voortbrengt. Openen wij ons voor het perspectief dat ons gegeven wordt.

gelezen: Jesaja 11,1-9; 56,10-12;
40,9-11; 9,1-6; Lucas 2, 1-15

Overweging

1.

Wat zegt het over iemand als over zijn geboorte zo'n verhaal wordt verteld? We weten dat de tekst die we juist lazen opgeschreven werd zo'n vijftig jaar nadat Jezus' aardse leven geëindigd was. Maar waarom dit verhaal, waarom zo? Van een groot musicus herinner je je gemakkelijk dat zij of hij al in de wieg niet stil kon blijven en dat bij zijn geboorte de wind zo melodisch om de rotsen floot of in de bomen zong. Van Jezus wordt ons vannacht verteld dat er in de hemel vreugde was over zijn geboorte, maar dat in de mensenwereld zijn bestaan ternauwernood werd opgemerkt. Zijn ouders konden niet zelf bepalen waar ze heengingen, maar hadden te gaan waar ze gestuurd werden. Zij hadden geen macht of invloed, zij waren niet in staat een plaatsje te bemachtigen in de herberg, terwijl zijn moeder Maria daar toch echt beter had kunnen bevallen dan in de schuilplaats voor dieren, waar zij en Jozef noodgedwongen hun toevlucht hadden gezocht. En het gebeurde allemaal in Betlehem: geen onbelangrijk detail.

Betlehem was de stad van koning David, zo vertelt het verhaal ons, maar het was de stad van de jonge David, de David van voordat hij koning werd. Betlehem was de stad van Davids vader Isaï en naar hem werd de profeet Samuël gestuurd om voor Israël een nieuwe koning te vinden (1 Sam. 16,1). Niemand dacht hierbij aan David. Isaï toonde trots zijn zonen, stuk voor stuk sterke en stevig mannen, maar geen ervan was in Gods ogen geschikt. 'God ziet niet zoals een mens ziet', krijgt de profeet te horen. 'Een mens kijkt naar het uiterlijk, maar God kijkt naar het hart' (vers 7). Samuël moet nadrukkelijk vragen of Isaï niet nog een andere zoon heeft voordat David gehaald wordt. Hij, niet een stoere bink maar een vriendelijke, aardige knul met mooie ogen die de schapen hoedt, wordt vervolgens door Samuël tot koning gezalfd. In het geheim, want er was al een koning, Saul. Die was afgeraakt van het pad dat God voor de leiders van zijn volk voor ogen had, maar voorlopig zat hij nog wel op de troon. Betlehem is dus de stad van Davids verborgen koningschap, en het evangelie vertelt hoe het ook de stad werd van Jezus' verborgen koningschap. En zoals God met David was, zodat hij erin slaagde met een simpele slinger en een steen, de wapens waarmee een herder zijn schapen verdedigt, de grote en sterke Filistijn Goliat te verslaan en Israël zo uit de hand van hun vijand te verlossen, zo staat de hemel aan de kant van Jezus. Ook Hij zal een redder zijn, een gezalfde van God. Sterker, Hij is 'God met ons' en zijn naam is 'God redt'. Hij is degene die als een waarachtig leider nieuwe toekomst opent in een situatie die uitzichtloos lijkt. Juist door zijn verborgenheid en zwakheid.

2.

Die zwakheid, die wordt in het verhaal nogal benadrukt. Teken van Jezus' koningschap, zo zeggen de engelen tegen de herders, is dat Hij een pasgeboren kind is, in doeken gewikkeld en liggend in een kribbe (Lc. 1,12). Met andere woorden: Hij kan nog niets en is volkomen gebonden, weerloos en hulpeloos. Hij kan niet zelfstandig kiezen waar Hij wil zijn, maar moet het doen met de plaats die hem ten deel valt. Wij vinden kinderen gemakkelijk schattig, maar

ze zijn vooral kwetsbaar. Alle kans dat zij hun geboorte niet overleven, alle kans dat er niet genoeg voedsel voor ze is, alle kans dat ze door nonchalance of geweld beschadigd of gedood worden: we zagen het weer op het journaal bij de bombardementen op Idlib in Syrië. Toch zijn zij de toegang tot de toekomst. Ze moeten beschermd worden, ze moeten gevoed worden en ze moeten worden gekoesterd en geknuffeld, ze moeten worden bemind. Zo zijn zij een teken dat er verandering nodig is, roepen op tot gerechtigheid en vrede. Zij wijzen ons op onze verantwoordelijkheid door simpelweg te bestaan. Dat is hun leiderschap.

Met dit leiderschap door afhankelijkheid verbindt de hemel zich, dit leiderschap in kwetsbaarheid is het leiderschap van God. Het is het leiderschap van de liefde en de liefde is, zo zegt het Bijbelse Hooglied, sterk als de dood (Hgl. 8,6). Zij is onherroepelijk, vraagt onvoorwaardelijke overgave, drukt zich uit in volledige toewijding.

Dat is wat kinderen zo ontroerend maakt: dat ze zich aan je overgeven, zich volledig aan je zorg toevertrouwen. Waaraan heb ik dat verdient, kun je je dan afvragen, als ouder, als grootouder of pleegouder, als tante of oom, als neef of nicht, als verzorgster of verzorger, leraar of lerares. Zal ik dit grondeloze en mateloze vertrouwen niet beschamen?

Zulk grenzeloos en mateloos vertrouwen is wat God ons deze nacht geeft: grondeloos vertrouwen omdat nergens uit blijkt dat wij het waard zijn, mateloos vertrouwen omdat er geen plan B is, geen weg terug, geen list om ons alsnog te krijgen tot wat nodig is. Wij moeten zelf 'ja' zeggen tegen God verbondenheid met ons. Wij moeten zelf besluiten af te zien van geweld en overmacht, ook al lijkt dat vaak de snelste weg en soms de enige; we moeten ervan afzien omdat het niet redt maar tot de ondergang voert.

Als we dat inzien, als we in ieder geval genoeg inzien om het te proberen, dan zijn we op weg en zal het leven daarna nooit meer hetzelfde zijn. Nooit meer zijn we dan aan onszelf overgeleverd, nooit meer staan we er alleen voor, steeds opnieuw kunnen we leven van het vertrouwen dat ons gegeven wordt, steeds weer gegeven wordt. We ontdekken dat we gewild worden, geliefd zijn, dat ons gezelschap verlangd wordt en onze aanwezigheid betekenis heeft. Zoals de evangelist Johannes het uitdrukt, nog weer twintig jaar of meer nadat het verhaal dat wij lezen werd opgetekend, maar sprekend over dezelfde gebeurtenis: het wordt mogelijk om opnieuw geboren te worden, niet uit bloed of uit begeerte van het vlees of de wil van een man, maar uit God (Joh. 1,13).

3.

Misschien vindt u, vinden jullie dit allemaal wel erg hoogdravend – en dat is het natuurlijk ook. Laten we daarom terugkeren tot de herders die, zoals het verhaal zegt, in het open veld de wacht hielden over hun kudde (Lc. 2,8). Zij doen wat van herders verwacht mag worden, in tegenstelling tot de herders waarover we de profeet Jesaja hoorde spreken, de leiders van het volk die hun plichten verwaarlozen, die belust zijn op hun eigen baat en zich vol drank gieten en zo zichzelf centraal te stellen en hun waakzaamheid verliezen (Jes. 56,10-12). Dergelijke herders en leiders – en wie van ons kan zeggen dat hij niets van ze heeft, dat zij zich nooit laat verdoven door waar zij van kan profiteren en hij nooit het zicht verliest op wie van hem afhankelijk zijn – dergelijke herders zien de nieuwe toekomst niet, horen er niet de aankondiging van, zelfs niet als die met engelengezang gepaard gaat. Alleen wie weet geroepen te zijn anderen te dragen, die beseft ook zichzelf niet overeind te kunnen houden en op haar of zijn beurt gedragen te moeten worden.

Wie gelooft dat iedereen zichzelf maar moet dragen en op eigen kracht zijn weg moet vinden, die zal het beeld dat Jesaja schetst van de herder die de lammeren aan zijn borst draagt en de oien leidt vooral beschouwen als sentimenteel. Als kinderlijk verlangen naar koestering in de plaats van naar volwassen zelfredzaamheid. Maar de ware realist weet dat

alleen wie gedragen wordt kan dragen, dat alleen wie zich laat leiden zelf kan leiden. Zij of hij zal zich beurtelings herkennen in de schapen en zich erop toeleggen te leven naar het beeld van de herder en eraan bij te dragen dat wie het nodig hebben te worden gedragen ook inderdaad gedragen worden.

Ook al had niemand daar oog voor, dit is wat de herders op het veld in Betlehem deden en daarom verstonden zij wat de engelen hen verkondigen en gingen zij op zoek om het ook te zien. Zou er werkelijk iemand zijn die de weg wijst? Zou er echt iemand wezen die in Gods naam al onze inspanningen om een weg te vinden samenbrengt en samenhoudt?

Afgelopen weken had ik nogal last van mijn rug – het is nog steeds niet echt over. Niet bijzonder ernstig en zeker niet erger dan waar heel veel mensen last van hebben. Maar het confronteerde mij met wat ik graag vergeet: dat ik afhankelijk ben van welwillendheid en betrokkenheid, van vriendelijkheid en geduld, en dat die door de mensen om mij heen in zo grote mate worden opgebracht. Ik kon niet pakken wat ik nodig had, ik kon niet doen wat ik wilde doen en vooral: ik kon geen goede houding vinden om te slapen.

Het duurde wel even, maar het was ten slotte advent en ik herkende er uiteindelijk toch het werk in van degene die gerechtigheid draagt als een gordel, zoals Jesaja zegt, en op wie de geest rust van wijsheid en inzicht van beleid en sterkte, van kennis en ontzag voor God (Js. 11,1-3.5). De rugpijn hangt er ongetwijfeld mee samen dat ik mij zo vaak krampachtig overeind probeer te houden, dat ik geloof dat ik de wereld moet dragen, het leven van mij en de mijnen veilig te moeten stellen, de weg moet wijzen als anderen die niet kunnen vinden. Maar de rugpijn suggereert dat er een andere mogelijkheid moet zijn, namelijk dat wolf en lam tezamen wonen, de panter ligt naast het bokje en het kalf en de leeuw samen gewijd worden door een klein kind. We hoeven de wereld niet met alle macht te temmen, de wereld is bezig te worden verlost en wij mogen haar ontvangen en wij mogen ons door haar ontvangen weten, ons laten weiden en leiden door datzelfde kleine kind (vgl. Js. 11,6). Al lijkt het anders, de wereld draait niet om macht en kracht, maar om betrokkenheid en kwetsbaarheid: die scheppen nieuwe mogelijkheden en bieden nieuw perspectief.

Het is een oud motief in de mystieke traditie binnen het christendom: Jezus Christus moet niet alleen in Betlehem geboren worden, maar evenzeer in het hart van ieder van ons. In onze overgave aan onze kwetsbaarheid als de uitdrukking van Gods betrokkenheid en nabijheid. Het is van deze goddelijke nabijheid en betrokkenheid dat wij leven.

4.

En die goddelijke nabijheid en betrokkenheid zijn er voortaan, waar wij ook zijn of zullen komen: dat is wat wij deze nacht vieren. 'Jullie weten ... hoe laat het is', schrijft de apostel Paulus aan de christenen van Rome, jullie weten dat het uur om uit de slaap te ontwaken ... is aangebroken', want 'de nacht loopt ten einde, de dag breekt aan. Laten wij ons dus ... toerusten met de wapens van het licht' (Rom. 13,11-12).

Dat licht komt niet uit onszelf, dat licht komt van degene die het licht der wereld is en in ons een licht ontsteekt waarvan wij niet wisten dat wij het in ons droegen. Zodat dit licht voortaan schijnt in de duisternis en de duisternis het nooit zal overheersen (vgl. Joh. 1,5). – Dat het zo mag zijn.

Erik Borgman